

נוביני קרקובסקיה Nowiny Krakowskie

ארגון יוצאי קרקוב בישראל
ZWIĄZEK KRAKOWIAN W IZRAELU
ASSOCIATION OF CRACOWIANS IN ISRAEL

כתיבה, עריכה והבאה לדפוס: לילי הבר
ת.ד. 17209 תל אביב 69051 lili@lyhaber.com
cracowassociaton.gmail
טלפון: 09-9579540, פקס: 054-4436366

גליון 65, מאי 2012 אייר תשע"ב

בטאון ארגון יוצאי קרקוב בישראל

70 שנה לאקציה של יוני 1942

בשבוע הראשון של חודש יוני ימלאו 70 שנה לאקציה הנוראה בגטו קרקוב, בה שולחו כ-8,000 יהודים לבלז'ץ שם נרצחו.

ביום שני, 4 ביוני 2012 בשעה 17:30 נתכנס באולם יצחק בתיכון עירוני ה' (רח' בן יהודה 227 תל אביב) להקרנת סרט על מחנה המוות בלז'ץ

הסרט מדבר פולנית ומלווה בכתוביות בעברית

70 שנה לרצח הטרובדור היהודי מרדכי גבירטיג

אשר רק תמונות מעטות שלו ושל משפחתו שרדו, באמצעות שיריו הנפלאים. חלק מהשירים יזכו לעיבודים מחודשים בכוונה לשחזר את אופיים המקורי, כולל שירי הקברט שכתב גבירטיג. השירים הידועים של גבירטיג, ובעיקר השיר "העיירה בוערת", הם השירים שנכתבו סמוך לימי השואה, אך גבירטיג הרבה לכתוב גם על אירועים היסטוריים ועל חיי הקהילה היהודית בעיר בשנים שקדמו למלחמה.

הולדתו יודעים עליו, אף כי השלט לזכרו נמצא כבר למעלה מ-20 שנה על הבית בו התגורר, ברחוב ברק יוסלביץ' 5 אמר שלשה בראיון שהעניק לעתון הפולני "Dziennik Polski" בחודש שעבר. והוסיף שאמנם בשנים האחרונות התעורר עניין ביצירתו, בין היתר בעקבות ספרו של נתן גרוס משנת 2000 על אודות המשורר הנגר, אך עדיין חייו נשארו בגדר תעלומה עבור הציבור הרחב.

הסרט יספר את סיפורו של היוצר,

פיטר שלשה (Piotr Szalsza), מפיק, תסריטאי, במאי וסופר, יליד פולין המתגורר בווינה, שוקד בימים אלה על צילומי סרט על מרדכי גבירטיג. יהיה זה הסרט הראשון שהוכן אי פעם על האיש ויצירתו. הבחירה במועד הפרסום אינה מקרית – ביוני ימלאו 70 שנה להרצחו של המשורר היהודי האידי הקרקובאי.

"יאנחנו חייבים לו את זה, לא רבים בעולם יודעים על שיריו ועל יצירתו, על חייו ועל גורלו, ומעטים בעיר

צילום למזכרת של משפחת מונדרר זמן קצר לפני עלייתם לארץ ישראל. התמונה צולמה בשבועות 1924 בחצר בית החרושת למסמרים ברח' גז'וז'צקה 44. התמונה וההסברים באדיבותו של נחום מנור-מונדרר.

מימין לשמאל:

עומדים: נחמן מיפלב, מורה בבית הספר העברי; שלמה מונדרר, אביו של נחום מנור, מנהל חשבונות בבית החרושת; מרדכי גבירטיג, מר מולז', ידיד פולני, מנהל עבודה בביהח"ר. יושבות: גב' גבירטיג; שרה לויכטר-מונדרר אמו של נחום מנור; חנה מיפלב, גב' מולז'. הילדים: לולה גבירטיג, בתו הצעירה של המשורר; רחל לויכטר, אחותו של נחום מנור; חננאל מיפלב, (ננק שנודע בשמו כ-"צ'אק קנסטה"); בנם של משפ' מולז'.

70 שנה לאקציית יוני 1942

האקציות מגטו קרקוב

ב"אקציית יוני 1942", שהתחוללה מה-30 במאי ועד ה-8 ביוני, משתלב גטו קרקוב בתהליך ה"פתרון הסופי" במסגרת "מבצע ריינהרד". ב-30 וב-31 במאי נדרש היודנרט לארגן ביקורת והחתמה מחודשת של תעודות הזהות ואישורי עבודה של דיירי הגטו. הביקורת נערכת על ידי אנשי משטרת הבטחון כשהמשטרה היהודית רק שומרת על הסדר. כבר ב-29 במאי הוטל מצור על הגטו, המקום הוקף על ידי המשטרה המיוחדת "זונדרדינסט" והמשטרה הגרמנית ונאסר על תושבי הגטו להתקרב לגבולותיו או להשקיף מבעד לחלונות הפונים אל הצד ה"ארי".

אנשי המשטרה היהודית הוציאו את האנשים חסרי התעודות מבתיהם, בחיפוי אנשי המשטרה המיוחדת, והעבירו אותם לכזר זגודי. עד לבוקר ה-1 ביוני רוכזו במקום כ-2,000 איש. המגורשים הובלו ברגל לתחנת הרכבת פרוקוצ'ים ומשם נשלחו בקרונות סגורים, כשהם דחוסים 120 איש בקרון, למחנה ההשמדה בלז'ץ. כ-600 איש נרצחו עוד בדרך מכזר זגודי ועד לתחנת הרכבת. ב-4 ביוני התבצע, באותה דרך עצמה, השלב השני של הגירוש.

ב-6 ביוני הודיעו השלטונות הגרמנים על מפקד חדש של בעלי "קנקרטה" וקבלת "אישור כחול". מי שלא קיבל את האישורים הנכספים הובל ישירות לחצר בית החרושת "אופטימה" ושם הוחזק, יחד עם חולים וזקנים, במשך יומיים. משם הובלו ברגל, ב-8 ביוני, לתחנת פרוקוצ'ים ונדחסו לרכבת בדרכם האחרונה לבלז'ץ. כ-6,000 איש מצאו את מותם באותו טרנספורט.

בערב ה-27 באוקטובר שוב הקיפו את הגטו גדודי המשטרה היהודית ואנשי אס.אס. באותו ערב ולמחרת הוציאו יהודים שהופיעו ברשימותיהם, יחד עם דיירי בית הזקנים, בתי החולים ובתי היתומים, ריכזו אותם בכיזר זגודי, ומשם נשלחו בקרונות חתומים, למעלה מ-100 איש בקרון, לשריפה בבלז'ץ. כ-7,000 יהודים נשלחו למותם באקציית זו, ובגטו בעיר נותרו כ-6,000 איש.

מחנה ההשמדה בלז'ץ היה מחנה ההשמדה הגרמני הראשון שפעל במסגרת "מבצע ריינהרד". המחנה הוקם בפולין, בשטח ה"גנרלגוברנמן", כקילומטר דרומית לתחנת הרכבת בכפר בלז'ץ (Bełżec), על קו לובלין-לבוב. רק כ-30 אנשי אס אס הפעילו אותו, שלהם סייעו כ-100 אסירי מלחמה אוקראינים, ולפחות 434,508 יהודים מצאו את מותם במחנה. ידוע רק ניצול אחד, רודולף רדר, ששרד את השואה ומסר עדות על הנעשה במחנה. שני ניצולים נוספים מהמחנה: חיים יצחק הירשמן ושרה ריטרבאנד, לא שרדו את השואה. היעדרם של ניצולים הוא אחת הסיבות להיות של המחנה מן הפחות ידועים, וזאת על אף מספר הקורבנות הגבוה.

באוקטובר 1941 הוחל בהקמת מחנה ההשמדה. הסיבות לבחירה באתר זה הייתה מיקומו על גבול המחוזות לובלין וגליציה, עובדה המעידה על הכוונה להשמיד את יהודי שתי הקהילות במחנה, וכן המצאותם של מסילת ברזל וכביש שעברו בקרבת מקום, אשר ענו על הצורך התחבורתי, ותעלה נגד טנקים שנחפרה למטרה צבאית במקור, אך הכוונה הייתה לעשות בה שימוש כקבר המונים. המחנה הושלם בתחילת מרץ 1942.

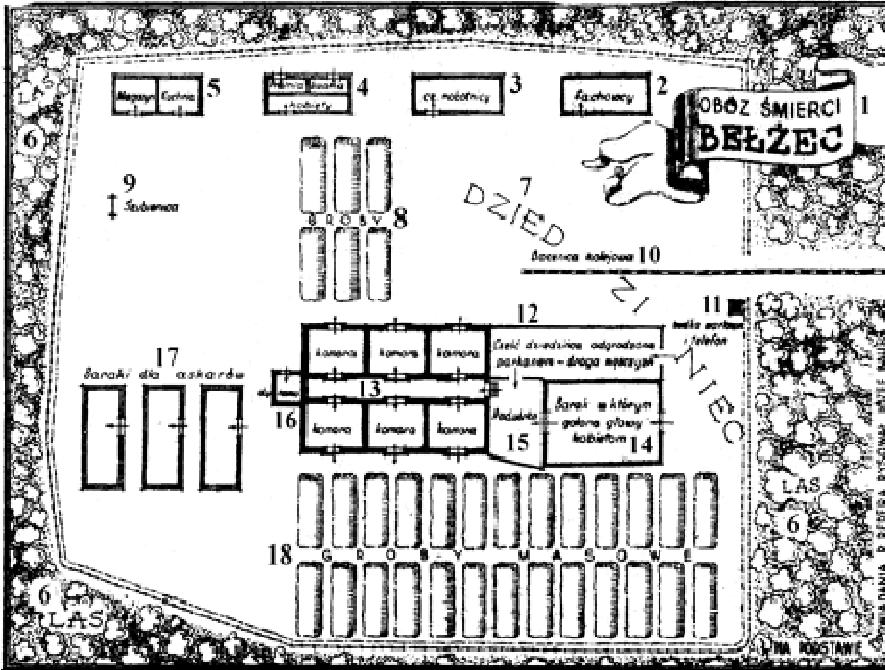
מרבית הצוות במחנה היה מעורב בתוכנית T4 (מבצע אאוטנסייה) שערכו הגרמנים, וצבר נסיון בשיטת ההרג בתאי גזים. הרצח במחנה נעשה ברובו בעזרת תאי גזים נייחים, שאליהם הוזרם פחמן חד-חמצני. בנוסף פעלה במחנה גרסה מוקטנת של משאיות הגז – מכונית דואר שהוסבה כדי לשמש לרצח קבוצות קטנות של יהודים וצוענים. אחד מהעובדים בבלז'ץ העיד כי ביומו האחרון של המחנה נרצחו עובדות המשרד היהודיות ברכב זה.

תאי הגז הוסוו כמקלחות של המחנה, על מנת להטעות את קורבנות המחנה. אלה הורדו מהרכבות ואולצו לרוץ ישירות אל עבר תאי הגזים, על מנת שלא תהיה להם שהות להבין היכן הם נמצאים, או להתנגד. קומץ יהודים הושאר בחיים על מנת לבצע חלק מהעבודות הכרוכות בהשמדה – פינוי תאי הגזים, קבורת הגופות ומיון בגדי הקורבנות. העובדים היהודים – ה"זונדרקומנדו" – נרצחו גם הם אחת לתקופה, והוחלפו בעובדים מטרנספורטים חדשים. החל מ-17 במרץ ועד 8 בדצמבר 1942 פעלה מכונת ההשמדה במחנה, למעט הפסקה בין אמצע מאי לתחילת יוני 1942.

חלק מהאנדרטה במוזיאון בלז'ץ

70 שנה לאקציית יוני 1942 (המשך)

צויר על ידי יוסף באו על פי עדותו של רודולף רדר

- 1 מחנה מוות בלז'ץ; 2 בעלי מלאכה; 3 פועלים זמניים; 4 מכבסה, מתפרה;
- 5 מטבח, מחסן; 6 יער; 7 מגרש; 8 קברים; 9 עמוד תליה; 10 שלוחת רכבת;
- 11 סכנת משמר; 12 נתיב גברים; 13 תאים; 14 צריף גילוח נשים; 15 חצר;
- 16 מנוע; 17 צריפים; 18 קברי אחים.

קורבנות המחנה הראשונים היו קרוב ל-30,000 יהודים בני קהילת לובלין, 15,000 בני קהילת לבוב, ועוד רבבות יהודים מגטאות במחוזות אלו. בחודש מרץ נשלחו למחנה כמה מאות יהודים מגרמניה בטרנספורט ישיר. בחודש יוני החלו להגיע טרנספורטים מגליציה המערבית, מגטאות טרנוב וקרקוב ומהגטאות בסביבתם. עד אוקטובר 1942 נשלחו לבלז'ץ 135,000 יהודים מגליציה המערבית, 225,000 יהודים מגליציה המזרחית ועוד רבבות יהודים מחלקיהם הדרומיים של מחוזות לובלין וראדום.

הנסיעה למחנה, שלעתים ארכה כמה ימים, הייתה קטלנית. הובלת הקורבנות לבלז'ץ הייתה באמצעות קרונות בקר, שלעתים חוטאו בתמיסת כלור. עשרות בני אדם (לעתים עד 130 איש) נדחסו לכל קרון. אנשים רבים מתו בקרונות עצמם מחנק וצמא בשל החום הרב ששרר בקרון. על פי הערכות, קרוב לרבע מכלל היהודים שנשלחו לבלז'ץ לא היו בין החיים כאשר הגיעו למחנה.

בשליש הראשון של דצמבר 1942 הופסקה עבודת ההשמדה במחנה בלז'ץ בפתאומיות. משלוחים שהיו מיועדים להגיע למחנה המשיכו את נסיעתם צפונה לכיוון מחנה סוביבור. המחנה פורק לאחר שרוב הקהילה היהודית בסביבתו הושמדה, ולאחר שמחנה ההשמדה אושוויץ נבחר כאתר ההרג המרכזי ליהודי אירופה.

קיים מידע מועט על החיים במחנה, מספרון שהוציא רודולף רדר, שהצליח להימלט מבלז'ץ בנובמבר 1942 וזכה להיות אחד משלושת הניצולים מהמחנה. צוות המחנה לא נבדל מצוותים של מחנות אחרים, והתעלל באסירים היהודים. אסירים רבים בחרו לשלוח יד בנפשם עקב תנאי החיים הקשים של רעב, זוהמה והשפלות ששררו במחנה.

במחנה בלז'ץ הוקמה תזמורת קטנה, שנועדה תחילה לנגן בעת השמדת המשלוחים, ולבדר את אנשי האס.אס. בלילות ההוללות שלהם. בתזמורת היו ששה נגנים. הם ניגנו, בדרך כלל, באיזור שבין תאי הגזים לבורות הקבורה. הגוויות הועברו מתאי הגזים לקברים לקול נגינת התזמורת. בטרם קיבלו את מזונם אחרי הצהרים ובערב, הוכרחו האסירים לשיר בליווי התזמורת. בימי ראשון לפנות ערב נלקחה תזמורת האסירים לאזור המגורים של אנשי האס.אס. הסמוך לתחנת הרכבת, ובעוד הם שותים לשכרה אולצה התזמורת לנגן לפניהם.

גופות הקורבנות. מבני המחנה פורקו באופן שיטתי. קברי האחים שנותרו במקום הופרעו על ידי מקומיים פולנים בשנים שלאחר המלחמה, שחיפשו חפצי ערך שנקברו יחד עם הקורבנות. תופעה זו גונתה בזמנו בעיתונות הפולנית, אך הרשויות הפולניות לא הצליחו למנוע את התופעה, שנמשכה עד אמצע שנות ה-50. השטח כולו נחרש ונזרע וניטעו בן עצים.

בשנות ה-60 הציבו גדר סביב שטח המחנה, והוצבו בו כמה אנדרטאות קטנות. אך השטח המגודר לא תאם את שטח המחנה האמיתי, כך שעל חלקים מהמחנה נבנו בניינים חדשים. עד 1989, בגלל קרבת המחנה לגבול הפולני, מספר המבקרים בו היה קטן, והאתר תוחזק בצורה ירודה.

לאחר נפילת ברית המועצות ב-1989 החלו להגיע יותר מבקרים למחנה. בעקבות ביקורת על מצבו הירוד, נערכו בשנות ה-90 סקרים לקביעת גודלו ומיקומו של המחנה, ולגילוי פרטים חדשים על הפעילות בו. בשנים 1997-1998 נערך מטעם הפולנים סקר ארכאולוגי במחנה. החוקרים מצאו את שרידיהם של מסילות הרכבת, 33 קברי המונים וכמה בניינים. ב-2004 הוסר הלוט מעל אנדרטה גדולה לזכר קורבנות המחנה.

עובדי הכפייה היהודים שנותרו במחנה הועסקו עד חודש יוני 1943 בשריפת הגופות. לאחר סיום שריפת הגופות נשלחו האסירים היהודים להשמדה במחנה סוביבור, אולם עם הגיעם למחנה סוביבור הם התקוממו וניסו להימלט. בנוסף למקרה זה היו כמה מקרי בריחה מבלז'ץ, בעיקר בחודשים הראשונים לפעילותו. אלו ששמו נודע הם לייב וולשטיין מגטו זמושץ', בכר מגטו קרקוב ומינה אסטמן מגטו ז'ולקייב, שהצליחו לחמוק מן המחנה ולספר את סיפור ההשמדה במחנה. אולם, אף אחד מהם כפי הנראה לא שרד את המלחמה. בדו"ח של המחנתרת הפולנית, הארמיה קריובה, ישנו מידע על התקוממות האסירים היהודים שאירעה ב-12 ביוני 1942: אנשי ה"זונדרקומנדו", שעסקו בהוצאת גופות הניספים מתאי הגז. הדו"ח טוען שכמה מהם התנפלו על אנשי אס.אס מצוות המחנה וחנקו 4-6 מהם למוות עד שנרצחו בידי כוחות גרמניים.

כמו במחנות השמדה אחרים, הנאצים התאמצו להסתיר ולחסל את הראיות להשמדה. מדצמבר 1942 עד אפריל 1943, במסגרת מבצע 1005 הוצאו גופות הנרצחים מקברי המונים, נכתשו ונשרפו. אפר הנשרפים ורסיסי העצמות נקברו חזרה בתוך הבורות שמהם הוצאו

אנשים טובים בזמנים רעים

יוליוס מדריץ'

שלא היה להם מושג כלשהוא בתפירה.

מתחילת פעילותו הוא נתמך על ידי וינאי אחר, ריימונד טיש, יליד 1897, שהיה המנהל האמיתי של המפעל. מדריץ' ריכז את מאמציו בקיום קשרים עם פקידים גרמנים בכירים ובקבלת הזמנות עבור הצבא הגרמני (יצור מדים). זה היה כמובן תנאי מוקדם לקיומה של המתפרה, ובכך איפשר לפועלים לשמור על מקום עבודתם. מדריץ' וטיש עשו כל שביכולתם על מנת לשפר את תנאי המחיה והמגורים של המועסקים על ידם, ולהקל על מר גורלם. מדריץ' קיבל רשות מבעלי השררה הנאציים, ומימן הקמת מטבח כשר, קנה מנות מזון נוספות ודאג לחלק להם אפילו סגירות ונעלים.

שני ילדי מדריץ' לא ציפו לרבות כאשר נשלחו יחד עם חבריהם מבית הספר לאולם הקולנוע. במקום שיעור היסטוריה רגיל הם צפו בסרטו של סטיבן שפילברג "רשימת שינדלר", דבר שהיה די נפוץ בבתי ספר באירופה באותו זמן. ואולם, לנערים ציפתה הפתעה כאשר שמעו מעל גבי המסך את שמו של סבס, יוליוס מדריץ', שכמו שינדלר סייע לאלפי יהודים בגטו קרקוב ובמחנה פלשוב. עד אותו יום איש במשפחתם לא דיבר על המלחמה. לרוע המזל, אמם לא יכולה היתה לענות לשאלותיהם הרבות, שכן היא התגרשה מאביהם של הנערים שנים רבות קודם לכן, ולא זכרה פרטים בקשר לסבס.

לא קל היום לבדוק את העובדות. כמעט שבעים שנה חלפו ורוב עדי הראיה מאותם ימים הלכו לעולמם. ידוע כי יוליוס מדריץ', שנולד ב-4 באוגוסט 1906 בווינה, אוסטריה, לא רצה לשרת בוורמכט, הוא הצבא הגרמני, כפי שנאלצו לעשות כל צעירי הרייך השלישי. הוא קיבל את צו הקריאה שלו, אך ניסה להשהות את הגיוס ככל שאפשר. בסופו של דבר, במחצית דצמבר 1940 הוא נסע לקרקוב. שם הוא התמנה כמנהל הממונה של שני בתי חרושת לטקסטיל ("שטרסברג ושות' ו-"הוגוו"), מפעלים שהיו קודם לכן בבעלות יהודית ועברו "אריאזציה", כפי שקרה עם כל הרכוש היהודי בקרקוב הכבושה. תפקיד זה הומלץ למדריץ' על ידי ד"ר לנהרד, ששימש כבר בתפקיד ניהולי במקום.

"הקשר הוינאי" הופגן עוד מאוחר יותר בדוגמאות נוספות של פעילות הומניטרית על ידי עזרה ליהודים מקומיים, שהתבסס על קשרים בין גליציה והאימפריה האוסטרית.

כחודשיים מאוחר יותר, במרץ 1941, כאשר נפתח הגטו בפודגוז'ה, שכן אחד מבתי חרושת אלה בין חומותיו - המתפרה ברינק פודגורסקי 2 שהיתה מקום עבודה ליהודים רבים. מדריץ' הבין מיד את הסכנות והאיומים לתושבי הגטו. תעודה המעידה על מקום העבודה של אדם היתה חשובה מאד, וסייעה לנושא אותה להמלט מגירוש. לפיכך, מדריץ' עשה כל שביכולתו - בעיקר על ידי תשלום שוחד בחשאי לפקידים ב"שרות התעסוקה" - על מנת להעסיק יהודים רבים ככל האפשר במפעלו. הוא קיבל לעבודה במפעלו גם אנשים

דופן במחוז קרקוב. באותו זמן הרבה יותר יהודים עבדו בחסותו של מדריץ' מאשר במפעל האמיל המפורסם של אוסקר שינדלר.

לאחר חיסול הגטו, במרץ 1943, הצליח מדריץ' להעביר את המפעל למחנה הריכוז בפלשוב, לשם הוגלו כל יהודי קרקוב. באותו זמן היה המצב בטרנוב טוב בהרבה מהמצב בפלשוב. מדריץ' הצליח לארגן העברה של 232 גברים, נשים וילדים מקרקוב לטרנוב, ברכבת, ללא שום היתר רשמי, וללא שומרים של הס.ס. (אחדים מיהודים אלה הצליחו מאוחר יותר לברוח להונגריה וסלובקיה).

כמה קל היה לו פשוט לוותר, לחדול מפעילות מסוכנת זו, ולחשוב רק על אשתו הצעירה ושני בניו הקטנים. במקום זאת הוא בחר לסכן את עצמו יום-יום, והיה חשוף לסכנת מעצר על עזרתו ליהודים שלהם לא היה חייב דבר, תוך שהוא מונע אך ורק על ידי רגשותיו האנושיים. הוא סייע בהפצת מידע סודי, שלח מכתבים לבני המשפחות, חילק תרופות, ואפילו עזר בארגון מספר בריחות של יהודים. כמובן שהיה עליו להעמיד פנים שהוא

"גרמני טוב", נאמן לפיהרר ומאמין בנצחוננו הסופי של הרייך השלישי. זו הסיבה שאחדים מדבריו ומתגובותיו, כפי שהם משתקפים במגעיו האישיים עם מפקד מחנה פלשוב, אמון גט, או עם בכירים גרמניים נאציים אחרים היו טיפוסיים למה שנדרש ממנו לצרכי הסוואה. היה עליו להיות זהיר במיוחד, אפילו במגעיו עם אוסקר שינדלר, שעזר אף הוא לפועלים היהודיים בבית החרושת שלו לאמיל.

ביולי 1942, לאחר מספר טרנספורטים, פחת מאד מספרם של תושבי הגטו. מדריץ' התחיל במבצע הצלה נרחב. יחד עם היודנראט ("המועצה היהודית") הוא יזם איסוף של כל מכוונות התפירה שהיו בגטו. "היו אלה דגמים ישנים למדי, מונעים באמצעות הרגל, ונדרשו תיקונים קפדניים ויקרים על מנת להפיק את הכמות ואיכות העבודה שנדרשה. הדבר החשוב היה שהמכוונות פעלו, והרעישו כנדרש, כך שכאשר נערכה ביקורת מקצועית על ידי האס.אס. הפועלים, גברים, נשים וילדים, נראו עובדים בפרך, מצחיהם שטופים בזיעה, והם מוציאים תחת ידיהם עבודה איכותית ברמה גבוהה." באמצעות ציוד זה הצליח מדריץ' לקבל הזמנות רשמיות מהצבא, כך שבאמצעות כ-800 פועלים יהודיים הצליחו להפעיל כ-300 מכוונות תפירה. רק כ-40% מהפועלים היו אנשי מקצוע; ול-60% לא היה כל ידע בתפירה. היו ביניהם רופאים, עורכי דין, מהנדסים, סוחרים ואנשי עסקים, על משפחותיהם.

פעילי המחתרת היהודית, עמם קיים מדריץ' קשרים חשאיים וסיפק להם ידיעות פוליטיות מרדיו בי.בי.סי., שכנעו אותו לפתוח מתפרות דומות בגטאות של טרנוב ובוכניה. עוד כ-1,000 עד 1,500 יהודים הצליחו למצוא תעסוקה, וכך ניצלו מגירוש לפחות לזמן מה.

סך הכל הועסקו במתפרותיו של מדריץ' כ-4,000 יהודים - מספר יוצא

אנשים טובים בזמנים רעים (המשך)

היה חשש תמידי שמישהו ישמע. לא חסרו מלשינים בכל מקום, ששים להאשים כל אחד, אפילו עבור סיכוי קלוש של השגת טובת הנאה אישית.

ריימונד טיש פיתח לעצמו תחביב מסוכן נוסף – הוא צילם מאות תמונות במחנה הריכוז פלשוב. היום מהווים צילומים אלה תיעוד יחיד במינו של מחנה ריכוז זה. בינהן תמונות של חלוקת לחם לפועלי מדריץ', סצינות יום-יומיות של המתפרה, וגם תמונות מסוכנות כגון נשים שסוחבות מטענים כבדים. כמו כן היו תמונות פרטיות שצולמו במהלך פגישות עם אנשי ס.ס. מבכירי המחנה, כולל גט ברוכבו על סוסו הלבן, גט והרובה שלו במרפסת עם כלביו הפראיים ועוד נוספות.

טיש פחד לפתח את הפילמים והוא עשה זאת רק שנים לאחר המלחמה. את התמונות הוא העביר לניצול המחנה, לאופולד פפרברג. תמונות אלה הוצגו בטלוויזיה הבריטית בשנת 1990, במסגרת סרט תעודי על פלשוב ומדריץ'. צילומים אלה (מוצגים כיום במוזיאון השואה בווינגטון די.סי.) היוו השראה לסופר האוסטרלי, תומס קינלי, בבואו לכתוב את הספר "רשימת שינדלר", ששימש שנים מאוחר יותר את סטיבן שפילברג בסרטו.

למעשה לא רווחיות המתפרה היתה חשובה בעיני מדריץ' וטיש. בעיניהם היה החשוב, והפך לחשוב יותר ויותר, להציל את חייהם של יהודים רבים ככל האפשר. כמה מהשורדים ספרו על מאמציהם האמיצים בדוחות כתובים (אלה

נמצאים היום בארכיונים של המרכז ההיסטורי ליהדות – ZIH – בוורשה), אך לא רק במסמכים אלה הם קיימים. הם חיים גם בזכרונם המלא תודה של אלה שניצלו. "אין בפי מילים לספר על מדריץ'", כתבה לאחרונה רבקה מנדל מישראל "עבורי הוא היה מלאך... הוא הוציא כסף מכיסו לקנות לנו לחם, מאחר שהיינו רעבים כל כך. הוא עשה כל שביכולתו להקטין את הסבל. עד היום איני יודעת מה היו מניעיו, חוץ מזה שהוא היה בן אדם".

כיצד קרה שמדריץ' חש אהדה רבה כל כך ליהודים בזמנים בהם רגשות מסוג זה לא רק שלא היו נפוצים, אלא היו מסוכנים? זאת לא נדע לעולם. בחוברת מפרי עטו "אנשים נזקקים", שהתפרסמה בווינה ב-1946, הוא כלל רק תיאורים כלליים של האירועים בקרקוב. מעט שמות. מעט מאד הערות אישיות.

יתכן שהעובדה שהוא גדל במחוז השני של וינה, איזור שחיו בו יהודים רבים מאד, גרמה לענינו ביהודים. תהיה הסיבה אשר תהיה, נראה שהוא פשוט חש חובה אנושית, שלא בדומה לרוב האנשים בדורו, להציל ולעזור. מה שבטוח שלא סיבות כלכליות עמדו לנגד עיניו.

התנאים בקרקוב היו קשים. פשיטות של הנאצים היו מעשי יום יום. כל חריגה קלה פרושה היה מוות. המתפרה יכולה היתה להמשיך להתקיים רק עם עמדה ביעדי היצור. לא היה בכוחם של מדריץ' וטיש להציל את כל 4,000 האסירים היהודיים שעבדו אצלם. בסופו של

דבר רק כ-100 מהם מצאו את מקומם ברשימת שינדלר, וניצלו יחד שאר פועלי בית החרושת לאמייל. למרות שמדריץ' וטיש לא הצליחו להציל יותר אנשים, לפחות הם ניסו.

מדריץ' נעצר בנובמבר 1944 ונכלא בכלא מונטלופיך, משם הועבר מאוחר יותר לברלין. שמו נמצא בפנקסיהם של חיילי המחתרת הפולנית. האשמה של "שיתוף פעולה עם האויב" היתה חמורה ומסוכנת, ורק נס גרם לכך שמדריץ' שוחרר בברלין לאחר 12 יום.

הם לא ציפו לגמול כספי כלשהו. אפילו את מכוונות התפירה של היהודים מקרקוב, שאיך שהוא מצאו את דרכן לוינה שלאחר המלחמה, ניסה מדריץ' להחזיר לגוינט – כרכוש יהודי. הוא עצמו נתקל בבעיות קיום קשות לאחר המלחמה. נסיונותיו להפעיל מחדש את בית החרושת שלו לטקסטיל בווינה – כשלו. לכך נוספו גם מכות אישיות – גירושים וילדיו שנשארו עם אמם לאחר הפרידה. נקודת השיא של סיפוקו המוסרי היתה עבורו קבלת התואר "חסיד אומות העולם" שהוענק לו ולטיש בשנת 1964 על ידי יד ושם. יד המקרה בלבד גרמה לכך שאחד הופך מפורסם יותר מחברו. שמו של אוסקר שינדלר הפך לפופולרי הודות לסרט ההוליוודי. שם של מדריץ' וטיש עדיין מצפה לעשיית סרט.

תרגום מאמרו של אנדז'י סלרוביץ
יליד בלחטוב שבפולין, חי באוסטריה מאז 1976, ועוסק בהתנדבות בחיפוש חומרים בארכיונים בווינה.

אריחים עם מגן דוד

בחודש שעבר ביקרה גניה מנור לבית וולפיילר, יחד עם נכדתה, בבית שברחוב טרגובה 2 (Taragowa) בפודגוז'ה, בית שבעליית הגג שלו התגוררה יחד עם משפחתה, הוריה ואחיה, לאחר האקציה השנייה (28 באוקטובר 1942).

גניה והנכדה עלו לאותה עליית הגג, באחת הפינות במקום מצאו ערמת של כ-10 אריחים ישנים. את תשומת ליבן משך סמל מגן דוד המוטבע על הצד השמאלי של האריחים.

האם ידוע מי היה יצרן האריחים היהודי, אשר ראשי התיבות של שמו היו D ו-L, ואת תוצרתו בחר לסמן בסמל מגן דוד בתוך עיגול?

אסיפה כללית

הנכם מוזמנים לאסיפה כללית של הארגון שתתקיים ביום ב', ה-4 ביוני 2012 בשעה 16:00 באולם יצחק בתיכון עירוני ה', רח' בן יהודה 227 תל אביב. על סדר היום: דיווח שוטף, בחירת יו"ר וועד ואישור דוחות כספיים.

במידה ולא יהיה מנין חוקי של חברים בשעה היעודה, תדחה האסיפה ב-30 דקות. בשעה 16:30 תתכנס האסיפה הכללית בכל מספר של נוכחים.

עתידי הזכרון

ירמי (י'ז') קידר (וורצל), במרכז, וחמשת בניו

הזיכרון מתעתע, ולפעמים איני בטוח אם אני זוכר את אשר חוויתי או שמישהו סיפר לי על כך מאוחר יותר. חלקים שלמים מהמסע שלנו בשנות המלחמה איני זוכר, אבל את הפחד אני לא יכול לשכוח. התחושה המצמיתה והמשתקת של הפחד נצרבה אצלי בתודעה, בגוף. את הפחד אי אפשר לשכוח, הפחד לא עוזב אף פעם."

את ספרו זה כתב אבי, בכדי לספר את סיפור גבורתה של משפחתו- משפחתי, ובכדי שנכדיו יוכלו לקרוא, מיד ראשונה, את קורותיו באותה התקופה האפלה. לשמחתי, הפקיד אבי בידינו את האפשרות לספר לבנינו, ולבני בנינו, את הסיפור המשפחתי הקטן שלנו מנקודת מבטו, בתוך אותן שנים ארוכות.

על כל אחד מאיתנו, הצעירים היום שהם המבוגרים מחר, מוטלת החובה לגבש לעצמו את האופן שבו יזכור ויזכיר את אשר עבר העם היהודי. אני קורא לכם עמיתיי הסטודנטים - עשו זאת, ונצלו את תקופת החסד שנותרה לנו, כאשר אותם השורדים עדיין נמצאים כאן בינינו. אני קורא לכם - גבשו את ההגדה האישית שלכם, שבאמצעותה נספר אודות השואה ולקחיה לילדינו. מטלה כבדה זו, יחד עם זכרונות נוספים, ימשיכו ללוות אותנו, בכדי שנמשיך להיות עם שיודע את עברו, ועתידו, מואר ובהיר, אינו לוט בשום ערפל.

אורי קידר

אך לפני מספר שבועות, בסדר הפסח, קראנו את הציווי מספר שמות פרק י"ג, בו נקראים בני ישראל לזכור- משה מורה לעם "והגדת לבנך", וגם היום, כמו אז, אין ילד שלא שמע בבית הספר את המשפט הידוע של יגאל אלון, שטען כי "עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל".

באותו זכרון קולקטיבי, שהוא מרכיב איתן בכינונה של כל אומה, באותה "הגדה" משותפת שלנו כאן בישראל, תופסת שואת העם היהודי על אדמת אירופה וצפון אפריקה, תפקיד מפתח. מעטים האירועים, אם בכלל, שחשיבות כה גדולה מיוחסת להם בזכרון היהודי המודרני. כה גדולה חשיבותו, כך שבשנת 1953 הוקמה בחקיקה רשות הזכרון - יז ושם כפי שהיא מוכרת לנו. לאותה הרשות ניתנו סמכויות ותפקידים, והוגדר לה מעמד ממלכתי משמעותי.

אנו, בני הדור הצעיר, נדרשים בימים אלו לבסס את רשויות הזיכרון שלנו. כל אחד ואחת מאיתנו נדרש למצוא את הדרך שבה יספר את דבר השואה ולקחיה לילדיו, וכיצד יגרום גם להם לממש את הציווי המודרני יותר- "לזכור את הכל, ודבר לא לשכוח".

אבי, ירמיהו בן ניסן וטובה קידר לבית וורצל, שנולד בשנת 1936 בקרקוב פולין, שרד את השואה יחד עם משפחתו, תוך מסע תלאות ודרך יסורים. את הקטע הבא כתב אבי בסיועה של גיטתי, בספר זכרונותיו מאותה התקופה, שיצא לאור בשנה החולפת:

"אימא, אבא, קאז'י ואני שוכבים בתוך העשב הירוק. השלג שירד בחורף כבר נמס ועל האדמה הכהה, בין עצי המחט הגבוהים, גדלו מיני צמחים עשבוניים לגובה רב עד שאדם מבוגר יכול להתחבא ביניהם. אנחנו שוכבים בתוך העשב, לצידנו עוד כמה אנשים שאת שמותיהם איני זוכר ויתכן שלא ידעתי אותם מעולם. קרני שמש מרצדות בין העצים, מסמנות כתמי אור בהירים ומאירות פינות נסתרות ביער. אנחנו שוכבים בשקט, לא זזים ולא מדברים. אסור לדבר, אסור להוציא קול, אסור שיגלו אותנו.

אני רק בן שש, אבל אני כבר יודע מצוין שצריך לשתוק. למדתי כבר איך להתנהג כשמתחבאים, ואני מכיר כבר את הפחד. את הפחד מכירים כולם. "הפחד", אומרת אימא, "הפחד הוא הבטנה של המעיל של היהודי." הפחד תפור מתחת לבגדים, זהו הלבוש שלנו, של היהודים. אנחנו מחכים, מחכים שתשקע השמש ואז נוכל להמשיך ללכת.

"זכרו אתנו"

במחצית אפריל קיימה מחלקת המוזיאונים של עירית קרקוב מספר ארועים במסגרת פרויקט "זכור עמנו", בו לקחו חלק אלפים מתושבי העיר ותיירים. האירועים התקיימו במוזיאון אוסקר שינדלר, בבית המרקחת שבככר גיבורי הגטו ובמוזיאון שברחוב פומורסקה. המשתתפים לקחו חלק ב-12 מסלולי תיור הקשורים בהיסטוריה של מלחמת העולם השני בעיר, כולל כמובן המקום בו היה הגטו היהודי. הארועים המרכזיים באותו יום היו "מרץ זכרון", מרחוב פומורסקה ועד לבית המרקחת בגטו, ומופע של אור-קולי, במהלכו הקריאו שחקנים קרקובאים קטעים מזכרונותיו של תדאוש פנקביץ על הגטו ודיריו.

ההשתתפות הרבה של הקהל מעודדת את יוזמי הארועים ומוכיחה כי הציבור מעוניין לדעת יותר על ההסטוריה של העיר ותושביה היהודיים.

תמונות מהארועים: <http://www.youtube.com/watch?v=XZdyovZ-75Q>

<http://www.youtube.com/watch?v=zo6aqzXWnsc>

החיים של היהדות הדתית בקרקוב במהלך הכיבוש

בחנוכה 1941 התקיים בבית הכנסת "צוקר" ברח' ווגירסקה קונצרט שירי חזנות בביצוע מקהלת גברים, בניצוחו של קלמן וולפיילר (שלישי משמאל, אביה של גניה מנור). היתה זו הפעם הראשונה וגם האחרונה שאירוע כזה התרחש בגטו.

החיים הדתיים בגטו לא השתנו. יהודים אורתודוקסים, בעלי אמונה עמוקה, לא חרגו ולו צעד אחד מתוך מאות שנות המסורת הישנה. היו כמה בתי כנסת קטנים שבהם התקיימו תפילות שלוש פעמים ביום. הריטואל הדתי נמשך כפי שהיה בימי כתיקונם, ויהודים דתיים לא הזניחו את מנהגי הדת גם ברגעים הקשים ביותר. כמעט בכל בית נאמר ה"קדיש". מנהגי צום בימי הזכרון נשמרו גם בעת הקשה ביותר. אף שהצום נאסר על ידי הגרמנים, אשר ראו בכך סמל מרד ומחאה, הוכרזו ימי הצום בבתי הכנסת הקטנים, והחדשות הועברו מיד מפה לאוזן, וכך יכולים היו הנותרים בחיים לכבד את זכרם של הנרצחים, עד אשר הם עצמם נפלו קורבן בידי המרצחים.

בין היהודים האורתודוקסיים של קרקוב היו מספר דמויות מיוחדות, וביניהם לזר פאנצר, כבן 50. לפני המלחמה הוא עמד בראש בית הספר האורתודוקסי "יסודי התורה" בעיר. בגטו ניהל, בסוד ובהסתר, לימודים של נושאים יהודיים, בקבוצות. כמה מאות תלמידים בגילאי 5-15 השתתפו בלימוד מעין זה. אלתר קורצמן, פעיל חברתי כבן 70 שנים, אשר לפני המלחמה היה שייך לצוות הניהול האדמיניסטרטיבי של בית היתומים, צעד עם ילדי בית היתומים אל מותם בעת ה"שוב מחדש". הוא לא הסתתר והצהיר כי הוא אינו מתכוון לנטוש את הילדים. יחד עמם נרצח. הרב שם קלינגברג, מיסטיקן ידוע, מומחה בעל שם של כתבים יהודיים וידוע בחוגים הדתיים, ביקש להשאר עם הציצית שלו משהובילוהו להוצאה להורג בפלשוב. בקול רם קרא וידוי ו"שמע ישראל", תחילה עברית, ואחר כך בידיש, וקרא: "אני צריך להיות הקורבן האחרון של העם היהודי!". ואז צעד מספר צעדים ישר, ובראש מורם בגאווה ובטון תקיף, אמר לתליין סטריבסקי "נו".

ראוי לזכור גם את עמדתם האמיצה של רבני קרקוב. אף שראו את חוסר התקווה במאבק של אוכלוסייה אזרחית מול אויב המצוייד בנשק רב, ניחמו את צאן מרעיתם שנדון למוות, והם עצמם שימשו דוגמה בעמידתם הגאה. על אף שהגרמנים אסרו על התערבות, באיום של עונש מוות, יצאה משלחת של רבנים אל הנסיך ספיינה, בבקשה כי

האחרונה הם עשו באומץ, באקסטזה, כקדושים מעונים על מזבח האמונה. התליינים העמידו אותם בשורה, וירו בהם זה לאחר זה. אנשים שעבדו במחנה במרחק מסוים שמעו צעקה של "שמע ישראל", זה לאחר זה, ואז רעש של הגוף שנפל.

נכתב ע"י הרב מנשה לברטוב
ב-13 במרץ 1946,
ביום השנה השלישי
לחיסול הגטו בקרקוב

עד לאקציות התקיימו חיי תרבות בגטו, ובהם הצגות תיאטרון ומופעי מוסיקה. הקונצרטים אורגנו על ידי מחלקת הסעד של היודנרט, והתקיימו בימי ראשון באולם השינה של פנימית היתומים העובדים ברחוב יוזפינסקה 37 או באולם שבקומה הראשונה בבית החרושת "אופטימה". בדרך כלל היו אלה קונצרטים עממיים משיריו של גבירטיג או יצירות של מלחינים יהודים אחרים.

בנוסף התקיימו ערבי קריאה והומור, קונצרטים של פסנתרנים, זמרים ורקדניות, ומופעי מוסיקה ותיאטרון לילדים.

בבית המדרש ברחוב ונגרסקה 5 התקיימו, מדי פעם, קונצרטים של מוסיקה דתית.

ינסה להסיר את איום ה"יישוב מחדש" של היהודים. הגרמנים לא השתהו בתגובתם. כל המשתתפים במשלחת נשלחו מייד אל מותם באושוויץ.

חוד החנית, עם רגש דתי לווהט, היתה קבוצה של כמאה בני נוער אורתודוקסים "המתיסובצים". במרתפים, בעליות גג, וגם פינות של בתים צפופים, המשיך הנוער הזה בלימוד התלמוד, תוך התעלמות מרגשת מהמציאות הטראגית. בחיפוש אחר האמת האלוהית, תוך התעלמות מהרדיפות ומסכנת החיים, מחוזקים על ידי אמונתם עמוקה עמדו מול המון חיות הטרף הגרמניים. הם חיו בקולקטיב, עוזרים זה לזה, מוכנים לקורבן הגדול ביותר – הקרבת חייהם. הם הביטו בגאווה אל תוך עיניו של המוות. הם צעדו בגאווה בבגדיהם הארוכים המסורתיים, כמגן בפני השודד הגרמני, הקנאי והחמוש. להט נעוריהם ודתיותם הביא אותם להתנגדות פסיבית, כשהם מתעלמים לחלוטין מגזירות הגרמנים. מתוך צפיה לאלוהים אשר נטש את עמו בכאבם הגדול ביותר, הם היו מוכנים כל רגע למות על "קידוש השם". הם היו משוכנעים שהם חיים ברגעים היסטוריים, התובע קורבנות חיים. הקבוצה מנתה כמאה איש, ולאחר חיסול הגטו הם הובלו אל מותם במחנה הריכוז פלשוב. את דרכם

שבעה לגרדום

בי"ב אייר 29.4.1942 נתלו בכשנוב שבעה יהודים: האב ישראל גרסטנר ושני בניו חיים ושמעון, שעיה שפנגלט, פייבל ולדמן, ישראל פריש ואברך מאולקוש ששמו לא ידוע. שבעים שנה מאוחר יותר, ב-22 באפריל ש.ז. התקיים במקום טקס חנוכת המצבה המחודשת במקום, בהשתתפות כ-20 נציגים מיוצאי כשנוב בישראל ובעולם וביניהם בני משפחתו של ישעיה שפנגלט ובני משפחת גרסטנר. באירועים השתתפו גם חזן, נכבדי העיר, כליזמרים ותלמידי בית הספר יסודי 3, אשר מטפחים את המקום.

הנרצחים. המצבה חודשה כבר פעם, לפני כרבע יובל שנים, על ידי בני משפחת גרסטנר.

ועל מה נאסרו בני משפחת גרסטנר? בבעלות המשפחה היתה מאפיה, והגרמנים אסרו על אפיית הלחם. ב-22.4.1942 פרצו שוטרים גרמנים לבית משפחת גרסטנר ואסרו את כל הגברים שגרו בבית, בטענה שבמקום אופים לחם, למרות האיסור. העובדה שלא נמצא קמח או לחם בבית לא הועילה. שלושתם נתלו.

ועל מה נתלה ישראל פריש הי"ד, אשר ניהל עסק לייצור ולמכירת

המצבה לזכר שבעת הנרצחים בטקס לציון שבעים שנה לארוע

בחודש אפריל 1942 החליטו הגרמנים על חיסולם הפיזי של יהודי כשנוב, ועל מנת להטיל פחד על היהודים הם חיפשו קורבנות להוצאה להורג. שבעה יהודים שהיו אסורים באותה עת בבית הכלא הוצאו להורג בתליה במרכז העיר. למעלה מ-900 יהודים הוכרחו לצפות במחזה הנורא. המשטרה הגרמנית, בעזרת המיליציה היהודית, החרימה את תעודות הזהות של התושבים היהודים, וציוותה עליהם לבוא לקבלן לאחר ההוצאה להורג. הגרמנים לא אפשרו להביא את הנרצחים לקבורת ישראל, וגופותיהם נשרפו באושוויץ. בשנות ה-60 של המאה הקודמת הקימו התושבים הלא-יהודיים של העיר מצבה לזכר

ווילונות? על שום שבסוף שנת 1941 הזמין אצלו גרמני וילונות, ותבע שיהיו מוכנים לחג המולד. בגלל מחסור בתחרה לא יכול היה ישראל לספק את מבוקשו של הגרמני במועד. הגרמני התלונן על היהודי במשטרה, שאסרה את היהודי בטענה של "פגיעה בגרמני".

חטאו של ישעיהו שפנגלט היה "נורא". הוא ביקש לפרנס את משפחתו ועסק במסחר. מישהו הלשין ובאחד הימים פרצו הגסטפו לבית המשפחה והחרימו את כל הסחורה שנמצאה במקום. שעיה הוכנס ל"רשימה השחורה" ומספר ימים לפני פסח של 1942 נכלא.

דמי חבר 2012-£

רבים טרם שילמו את דמי החבר. אנא מכם, מי שטרם שלם את דמי החבר מתבקש לעשות זאת בהקדם
שלחו המחאה על סך 150 ש"ח לארגון יוצאי קרקוב בישראל, ת.ד. 172091 תל אביב 69051

קצרים

לכתבה על בתי החולים בקרקוב מוסיפה גב' ריטה דרנגר לבית ספייר כי בבית החולים בפלשוב עבדו ד"ר גב' לבקוביץ, כירורגית וד"ר איינהולץ שהיה רופא כללי. אלה הצילו את חייה לאחר שקיבלה מכות נוראות ואושפזה בבית החולים. בדרך כלל נורו החולים מיד, אך בהתערבותו של אוסקר שינדלר, אצלו עבדה גב' דרנגר במשך 4 שנים, אשר פנה אל אמון גט אישית, טופלה וחיה ניצלו.

צבי גרינגרס מבקש להוסיף לכתבה על בתי החולים בקרקוב: עד שנת 1932 התגורר ד"ר בלסברג, שהיה מנהל בית החולים (Primarjusz) ברחוב סטרובישלנה 18. באותו בית התגוררה גם משפחת גרינגרס.

זאב מוסינגר מחפש את חבריו לבית היתומים אשר שכן ברחוב אוגוסטיאנסקה בוצינה 1 בקרקוב. בית היתומים היה באחריותה של ממשלת פולין אשר מימנה את המוסד, ופעל אחרי מלחמת העולם השנייה. כל היודע פרטים יכתוב אל musi097@gmail.com או למערכת.

חברויות ללא מחסומים: לעיר דז'רז'וניוב (Dzierżoniów) שבדרום שלזיה הגיעה לאחרונה קבוצה של תלמידים מבית הספר הריאלי בחיפה, לביקור גומלין אצל חבריהם התיכונים. הביקור התאפשר בזומתה של עמותת "ביתנו חיי" www.synagoguefund.com, וקדם לו ביקור של התלמידים הפולנים יחד עם מוריהם אצל חבריהם הישראלים.

ספרי זכרונות

יוצאי קרקוב שכתבו ספר או חוברת זכרונות מתבקשים מאד, הם או בני משפחתם, להעביר למערכת עותק של הספר.

בכוונתנו להקים ספריה שתכלול את כל הספרים הללו, לתעד ולימוד של הדורות הבאים.

אם לא נותר ברשותכם עותק עבורנו בבקשה לצלם את הספר או לסרוק אותו.

חשוב מאד מאד!